

УДК 37.046.12:373.3-056.21.3

ВПЛИВ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНИХ СТОСУНКІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Зубцова Ю.Є., к. пед. н.,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки
Запорізький національний університет

У статті наголошено на важливості запровадження інклюзивної освіти в сучасних умовах. Розглянуто значення особистості педагога у формуванні толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами. Визначено особистісні якості вчителя початкових класів, які сприятимуть становленню позитивної психологічної атмосфери в інклюзивному класі.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, вчитель початкових класів, діти з особливими освітніми потребами, молодший шкільний вік, толерантність, толерантні стосунки.

В статье отмечена важность внедрения инклюзивного образования в современных условиях. Рассмотрено значение личности педагога в формировании толерантного отношения к детям с особыми образовательными потребностями. Определены личностные качества учителя начальных классов, которые будут способствовать становлению положительной психологической атмосферы в инклюзивном классе.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образование, учитель начальных классов, дети с особыми образовательными потребностями, младший школьный возраст, толерантность, толерантные отношения.

Zubtsova Yu.Ye. INFLUENCE OF THE PRIMARY SCHOOL TEACHER ON THE FORMATION OF TOLERANT RELATIONSHIPS UNDER THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

The article emphasizes the importance of introducing inclusive education in modern conditions. The significance of the teacher's personality in the formation of a tolerant attitude towards children with special educational needs is analyzed. The personal qualities of the primary school teacher are determined, which will contribute to the formation of a positive psychological atmosphere in the inclusive class.

Key words: inclusiveness, inclusive education, teacher of the primary school, children with special educational needs, junior school age, tolerance, tolerant relationships.

Постановка проблеми. Система інклюзивної освіти спрямована на створення сприятливих умов для освіти всіх без винятку дітей. Згідно з Концепцією Нової української школи в основі інклюзивної освіти – підхід, що базується на забезпеченні права на освіту для всіх дітей, в тому числі дітей із соціально вразливих груп. Спільне навчання в інклюзивному класі є важливим кроком на шляху формування толерантного ставлення до людей з особливими потребами. Разом з тим становлення стосунків дітей з особливими освітніми потребами зі здоровими однолітками потребують додаткової уваги з боку педагога.

Запровадження інклюзивної освіти переконує, що важливість проблеми формування толерантності не викликає сумніву. Недостатня теоретична розробка проблеми та необхідність подолання виявлених або потенційних проблем в інклюзивному шкільному колективі зумовили вибір теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність і необхідність інклюзивної освіти дітей з особливостями розвитку підкреслюється в роботах В. Бондаря, Л. Бу-

дяк, А. Колупаєвої, Т. Сак, Л. Шипіциної, Н. Шматко. Різні аспекти виховання ціннісного ставлення до особистості досліджували Ш. Амонашвілі, Г. Балл, І. Бех, В. Білоусова, А. Богущ, В. Киричок, О. Коберник, Т. Кравченко, Н. Побірченко, І. Рогальська, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін. Вихованню толерантних стосунків у дитячому колективі присвячені роботи О. Безкороваїної, Т. Білоус, О. Матієнко, А. Погодіної, Н. Скрипник.

Дослідження науковців переконують, що для учня з особливими освітніми потребами (далі – ООП) колектив є потужним ресурсом для соціалізації. Проте комфортне перебування в школі дитини з ООП буде залежати від того, як однокласники будуть ставитися до неї. У свою чергу, ставлення однокласників здебільшого обумовлюється ставленням вчителя до дитини з ООП та бажанням і готовністю налагодити доброзичливі стосунки в інклюзивному класі.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати особливості впливу вчителя початкових класів на формування толерантних взаємин в інклюзивному класі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивне навчання є сучасною педагогічною стратегією для дітей з освітніми, фізичними та соціальними особливостями розвитку, яка покликана змінити всю освітню систему та сформуванню толерантне ставлення до таких осіб в українському суспільстві. Так, науковці та педагоги-практики звертають увагу на те, що частіше проблеми в роботі з дітьми з ООП виникають не стільки у навчанні, скільки в їхній соціалізації. З іншого боку, вирішення питання соціалізації значно полегшує процес навчання.

Інклюзивна освіта (інклюзія – inclusion (англ.) – залучення) передбачає створення освітнього середовища, яке відповідає б потребам і можливостям кожної особи, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку [6, с. 15]. Саме соціальна інклюзія передбачає взаємне збагачення соціального досвіду дітей з функціональними обмеженнями та дітей зі станом здоров'я та розвитку в межах вікової норми, розширює можливості для засвоєння дітьми гуманістичних цінностей [3, с. 295].

На індивідуальному рівні толерантність є здатністю сприймати особливості поведінки та способу життя інших. М. Мацковський виокремлює такі сфери толерантності, як гендерна, вікова, освітня, міжнаціональна, расова, релігійна та інші. В межах теми статті нас цікавить така, виділена соціологом, сфера толерантності, як фізіологічна. Фізіологічна толерантність – це повага до хворих, осіб з інвалідністю, осіб із зовнішніми недоліками тощо [8, с. 63].

Діти з порушеннями психофізичного розвитку стають об'єктами знущань частіше, ніж інші діти. Вони можуть викликати неприязнь однолітків і почуваються відчуженими, менш захищеними. Незважаючи на те, що в більшості випадків різниця між дітьми з особливими потребами та їхніми ровесниками несуттєва, вона все ж таки відбивається в багатьох сферах [2].

Разом з тим однією з найважливіших особливостей психологічного розвитку молодшого школяра є особлива емоційність. У дітей даної вікової категорії з'являються нові форми співпереживання, співчуття до дій і станів іншої особи, без чого були б неможливі складні форми спілкування і толерантної взаємодії. Вихованню толерантних взаємин учнів сприяють емоційні стани, пов'язані зі сприйманням, оцінкою іншої людини, а також переживання, спричинені ставленням інших до своєї особистості. Відчуваючи радість від спілкування з іншими, захоплюючись ними, піклуючись про них, засмучуючись їхніми невдачами,

відчуваючи свою потрібність іншим, дитина набуває індивідуальний моральний досвід, вчиться бути толерантною, гуманною стосовно інших людей [10, с. 137].

Отже, з боку педагогів необхідна цілеспрямована робота з формування у дітей моральних почуттів, а саме – вміння бачити і відчувати чужий біль, бажання прийти на допомогу, прагнення цінувати особистість кожної людини.

Вчитель є найважливішою ланкою в організації інклюзивного навчання. Без позитивного ставлення педагога до дитини з ООП та готовності докладати додаткові зусилля до навчання такої дитини запровадження інклюзивного навчання приречено на невдачу.

Загальновідомо, що вчитель початкових класів є значущою особистістю для учнів. Позиції вчителя особливо вагомі для учнів 1–2 класів. Педагог виступає носієм суспільної думки, під його впливом формуються установки, цінності, переконання. Вчителю важливо ставитися до кожної дитини з повагою та забезпечувати рівні можливості для участі в житті класу і школи. Класовод має позитивно ставитися до перебування дитини з ООП серед здорових однолітків, бути взірцем толерантної особистості. З перших днів перебування дитини з особливим освітніми потребами вчителю важливо створювати умови для сприятливого соціально-психологічного клімату в дитячому колективі. У свою чергу, це позитивно впливатиме і на ставлення учнів до такої дитини.

Важливою складовою готовності вчителів до інклюзивного навчання є наявність таких особистісних якостей, як тактовність, терпіння, витримка, підтримка, чуйність, доброзичливість, уміння знайти індивідуальний підхід до дитини, уміння співпрацювати з іншими спеціалістами та батьками тощо.

Українські дослідники С. Міронова, О. Завальнюк зазначають, що за кордоном визначено такі необхідні умови забезпечення інтегрованого та інклюзивного навчання:

- позитивна налаштованість психолого-педагогічного колективу загальноосвітніх закладів;
- адекватне сприймання педагогом дітей з особливостями психофізичного розвитку;
- готовність до налагодження соціальної взаємодії вихованців з різними рівнями здоров'я і розвитку;
- вміння співпрацювати з батьками [7, с. 8].

Разом з тим навчальна дисципліна «Основи інклюзивної освіти» введена в закладах вищої освіти нещодавно. Саме тому

в більшості досвідчених педагогів відсутня спеціальна психолого-педагогічна підготовка та іноді недостатній рівень мотивації до роботи з даною категорією дітей, наявний страх, розпач, бажання уникнення такої роботи тощо.

Як стверджує К. Бовкуш, до сьогодні діють деякі давні й здебільшого безпідставні переконання про те, що учні з особливими освітніми потребами порушуватимуть хід уроку та заважатимуть учитися іншим учням у класі; що вчителі не зможуть впоратися з додатковими завданнями, які на них покладатимуться; що учні з особливими освітніми потребами зрештою отримають неповну освіту та, можливо, через цю ситуацію, яка сталась у класі, можуть понизити свою самооцінку [1, с. 71].

Страхи вчителів часто пов'язані з тим, що діти можуть потребувати спеціальної допомоги в сурдоперекладі, володінні азбукою Брайля. Є діти, які мають проблеми із самообслуговуванням і потребують догляду, допомоги, спеціальних пристосувань, а також формування таких якостей, що прискорюють процес адаптації та соціалізації: акуратність, охайність, самостійність, прагнення до взаємодії і співпраці. Дітям з обмеженнями орієнтації та витривалості необхідний сторонній постійний нагляд або догляд, інколи навіть медичного працівника [4, с. 22].

Для досягнення успіху необхідно спрямовувати заходи на зміну культури вчителів та педагогічного колективу, планування приміщень, підготовку вчителів, розроблення навчально-методичних матеріалів [2].

Вслід за І. Демченко, ми визначаємо, що сучасний учитель початкових класів повинен мати високий рівень фахової, методичної й психологічної компетентності, щоб виконувати розширений спектр професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти [5, с. 360].

Так, фахова компетентність включає володіння нормативно-правовою базою і методологією інклюзивної освіти; знання з основ загальної, корекційної та соціальної педагогіки і психології та вміння їх використовувати; розуміння індивідуальних відмінностей дітей з різними порушеннями в розвитку; бажання виконувати мультидисциплінарну діяльність в умовах інклюзивної освіти.

Методична компетентність полягає у володінні вчителем загальнопедагогічними та корекційно-розвивальними технологіями, включає вміння проводити моніторинг розвитку дітей і, відповідно до його результатів, здійснювати індивідуальний та диференційований підхід до вихованців,

відбирати оптимальні методи і форми навчання в інклюзивному класі.

Психологічна компетентність включає знання психологічних законів, закономірностей і механізмів засвоєння знань і вмінь дітей з ООП у процесі навчання; вміння визначати й враховувати емоційний стан; грамотно будувати взаєностосунки в інклюзивному класі; здатність спонукати учня з обмеженими освітніми можливостями до дій; виконувати діагностичну роботу, пов'язану з визначенням індивідуальної траєкторії розвитку дитини з ООП; надання консультативної допомоги батькам.

Позитивний вплив на учнів в інклюзивному класі можливий за наявності мотиваційної готовності вчителя до роботи з дітьми з особливостями. Поведінка вчителя розглядається як зразок толерантності: щоб виховувати толерантність інших, треба самому бути прикладом толерантності. Так, К. Бовкуш переконує в тому, що лише прийнявши інклюзивну освіту як цінність, учитель може бути готовим до саморозвитку для роботи в умовах інклюзивного класу, тому в нього закладається установка як особистості гуманного, демократичного суспільства, що визнає цінність кожного його громадянина [1, с. 70].

Феномен педагогічної етики реалізується через опосередковану роль її загальних і специфічних функцій, що дає змогу здійснювати педагогічне коригування поведінки дитини, нейтралізувати її аморальні прояви, передати особисте ставлення до неї, відтворити моральні приклади для наслідування тощо. Серед багатьох функцій, які здатна виконувати вчительська етика в умовах навчально-виховного процесу, деякі мають переважне значення [11].

О. Савченко вважає толерантність ознакою майстерності вчителя, його педагогічної культури, його позиції як людини. На думку вченої, «толерантність педагога – це передусім його життєва позиція. Він має усвідомити, що толерантність є соціальною та індивідуальною цінністю не тільки освіти, а й суспільства загалом. Тоді толерантна позиція педагога проявлятиметься в повсякденних вчинках, словах, що створюють освітній простір, в якому він працює з дитиною» [9, с. 6].

Ми погоджуємося з думкою В. Тугай, яка зазначає, що довірливість і відкритість у спілкуванні з учителем створюють гарні умови для формування толерантності дитини, але вимагають від педагога великої відповідальності, професійної компетентності, постійного морального контролю над своїми діями і проявами почуттів. Почуття поваги до вчителів і товаришів, почуття

терпимості, емпатія, любов до ближнього формуються тільки в тому випадку, якщо колектив організований вчителем так, що виховує толерантні норми поведінки, які стають необхідною умовою нормального життя всього класу [10, с. 138].

Висновки з проведеного дослідження. Соціально-психологічний клімат класу в значній мірі визначається вчителем початкових класів. Тому лише педагог зі сформованими особистісними духовно-моральними якостями, високим рівнем фахової, методичної та психологічної компетентності здатний реалізовувати завдання інклюзивної освіти. Вчителю важливо створити такі умови в інклюзивному класі, які забезпечать толерантні взаємовідносини та комфортний процес навчання всім учасникам освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бовкуш К.П. Модель формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до взаємодії учнів в умовах інклюзивного навчання. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 6. С. 67–74.
2. Бондар Т.І. Теоретичні засади реалізації концепції інклюзивної освіти. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2014. II (18). Issue 37. С. 41–44.
3. Величко Д.В. Соціальна інклюзія в освіті. Вісник Чернігівського національного педагогічного уні-

верситету. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 130. С. 292–295.

4. Гітун Н.І. Проблема формування у суспільстві позитивного ставлення до осіб з обмеженими фізичними і розумовими можливостями. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць. К.: Університет «Україна», 2015. № 12 (14). С. 10–25.
5. Демченко І.І. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до засвоєння педагогічних засад інклюзивної освіти. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Херсон, 2014. Вип. 64. С. 358–364.
6. Колушаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. Особлива дитина: навчання і виховання. 2014. № 2. С. 7–18.
7. Миронова С., Завальнюк О. Ставлення студентів і педагогів до проблем інклюзивної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Дефектологія. 2011. № 1. С. 8–11.
8. Орлов А.Б., Шапиро А.Б. Психологія толерантності: проблемы и перспективы. Вопросы психологии. 2006. № 3. С. 62–66.
9. Савченко О. Вчимось толерантності. Учитель початкової школи. 2014. № 9 (16). Вересень. С. 4–8.
10. Тугай В.М. Особливості виховання толерантних взаємин молодших школярів. Педагогіка та психологія. 2015. Вип. 51. С. 134–142.
11. Хоружа Л. Молодший школяр як суб'єкт етичного впливу вчителя. Початкова школа. 2004. № 1. С. 5–8.
12. Чопік О.В. До проблеми актуальності стосунків в учнівському колективі інклюзивного класу. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2010. Вип. 15. С. 431–435.

УДК 373

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Лісневська Н.В., к. пед. н.,
старший викладач кафедри теорії і методики дошкільної освіти
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

У статті визначені педагогічні умови створення здоров'язбережувального середовища в закладах дошкільної освіти та подане їх обґрунтування. Вказані форми та методи реалізації кожної педагогічної умови.

Ключові слова: педагогічна умова, здоров'я дітей дошкільного віку, компетентність, здоров'язбережувальне середовище, форми та методи реалізації.

В статье определены педагогические условия создания здоровьесохраняющей среды в учреждениях дошкольного образования и подано их обоснование. Указаны формы и методы реализации каждого педагогического условия.

Ключевые слова: педагогические условия, здоровье детей дошкольного возраста, компетентность, здоровьесохраняющая среда, формы и методы реализации.